

A PÆDAGOGIAI ALAPFOGALMAK KRITIKÁJA.

A pædagogiai alapfogalmak kritikai tárgyalásának szükségeséről nyilatkozik a mai Németország egyik legkiválóbb philosophiai írója, Eucken Rudolf, a philosophia tanára a jenai egyetemen, egy levelében, melyet a «Pædagogische Studien» szerkesztőjéhez, Schillinghez, intéz, és a melyet ez az új évfolyam első számában közöl. Eucken, ki «Geschichte der philosophischen Terminologie» és «Die Grundbegriffe der Gegenwart» című munkáiban példáját adta a philosophiai fogalmak és terminusaik történeti és kritikai tárgyalásának, a pædagogiai alapfogalmaknak ilyenmő tárgyalásáról is tud annyi megfontolandót mondani, hogy jónak látjuk megjegyzéseit itt reprodukálni.

«Az alapfogalmak kritikai fejtegetése — úgymond Eucken — a tudomány minden területében becses, némelyikben mellőzhetetlen szükséglet. Akármilyen nagy szolgálatot tesznek is szilárd, közhasználatban levő fogalmak, egyúttal nagy veszedelmet is rejteneek magukban. Valamely fogalom, különösen alapvető és vezető fogalom, nem közömbös jel, nem semleges formula, melyet további következmények nélkül használhatunk, hanem a képzeteknek bizonyos synthesisét, különböző elemeknek egybekapcsolását, rendezését, irányítását foglalja magában, és ez által valóságos tétellé lesz, mely jellemző állításokat tartalmaz, gyakran rokonszenvet vagy ellenszenvet kelt, sőt indulatokat is, és a melyet senki el nem fogadhat a nélkül, hogy más tételeket vissza ne utasítana. Azért is az, a ki ilyen fogalmakkal él, sajátos gondolatömegek befolyása alá jut; bizonyos támadópontok reá nézve szilárdak, az illető tárgy felfogásában határozott irányba tereltetik, és már is ítél, a mikor csak hozzálát, hogy saját megfontolása szerint ítéljen. A fogalmaknak e megkötő és lekötő voltáról könnyen megfélekezünk; a fogalmak sokszor elrejtik tudatunk elől jellemző vonásukat, és gyakran magától érthetőnek látszik az, a mi a legkoczkázottabb állításokat bevezeti, és semmire sem kötelezőnek az, a mi a kutató szellemet vaskékkba, bár láthatatlanokba, veri. Ezért könnyen válhatnak a fogalmak merev dogmatismus támogatóivá és a tekintély hatalmát vethetik latba ott, hol csak az okok súlyának kellene döntenie, ha folytonosan újból meg nem világítjuk őket, és újból helyre nem állítjuk közöt-

tük és az eleven kutatás között a kapcsolatot. Ily veszedelmek annál nagyobbak lesznek, minél gyorsabban és mohóbban dolgozik valamely korszak, minél tarkább benyomásokkal látja el az embert, és végre minél messzebbre tágul az a kör, melyben a fogalmak kelendők és a melyben a mindennapi használat folytán kopnak. Mindez ugyanis szükségképen hozzájárul ahhoz, hogy a fogalmakat gyorsan és látatlanban elfogadjuk, és hogy gyors eredményeket hajhászva a kutatás eszközeinek lelkiismeretes vizsgálatáról megfeledkezzünk. Ki merné tagadni, hogy mindezen veszedelmek korunkban különösen megvannak?

Azért van ma különösen szükség a fogalmaknak ilyen kritikai tárgyalására, szükséges, hogy elemeikre bontsuk, ez elemeket, valamint összetételüket megvizsgáljuk, a feltevéseket pontról pontra fejtegetessük, a problémákat kiemeljük. Mindez együttvéve tisztább és termékenyebb munkát ígér. Ilyen kritika természetesen mindenekelőtt közvetlenül a tárgy alapján végzendő; a fogalom maga mindig kell, hogy számot tudjon adni az ész foruma előtt. De azért mellette a történelmi visszapillantásnak is nagy az értéke. A fogalmakat rendesen korábbi időkből örököltük, a történelem földjén nőttek, a történelem megvilágítja azokat az összefüggéseket és motivumokat, a melyekből eredtek, a történelem vezetése mellett követhetjük azokat a phasisokat, a melyeken átmentek, és a melyek gyakran a mai használatban is tovább hatnak. A történelem ilyképen maga szabadít fel a történelem nyomása alól, és átlátszóvá teszi azt, a mi a közvetlen benyomás szerint vakon elfogadandó tény.

Ezért különösen a philosophiának van szüksége az alapfogalmaknak kritikai tárgyalására. A mi a philosophiáról áll, áll nem kevésbé vagy még inkább a pædagogiáról. Alapfogalmainak képzésére különböző, nem okvetetlenül megegyező gondolkörökhöz kell folyamodnia, különösen a psychologia, ethika és logika gondolköröihez. De egyuttal minden, a mit átvész, sajátos czélt és új mértéket kap az új talajon. Mert bármily szorosan függ is össze a pædagogia a philosophiával, mégsem csak egy neme az alkalmazott philosophiának, nemcsak szemlélődő tudomány, hanem egyuttal bizonyos alakításra és teremtésre törekszik, a tiszta elméletet összefonja művészettel és technikával, és így tehát önálló gondolatvilágot alkot és önálló fogalmakon kell is alapulnia. E fogalmak præcisioját azonban veszedelmek fenyegetik. A gya-

korlati tendentia a maga türelmetlenségével az eredmények iránt könnyen veszélyezteteti az analitikai munka energiáját és kitarthatását; hasonlóképen hat a kor mohó sürgetése, és a nagy közönségnek magában véve igen örvendetes részvétele a nevelés kérdéseiben semmiképen sem kedvező a fogalmak éles kivésésére és világos előállítására.

Annál fontosabbá válik tehát a pædagogiai tudományra nézve az a feladat, hogy visszapillantson az alapvető fogalmakra, és ezekből eltávolítson minden homályosságot és zavarosságot. Evvel minden munkásságot bensejében emelni fog, a nevelés munkáját önállóbbá fogja tenni és erősebb hatást biztosít neki a cultureletre. Minél erősebben zúg körülünk, az újkor gyermekei körül, a külső világ árja, annál inkább van szükségünk bizonyos magunkbaszállásra és e magunkbaszállást szolgálja a fogalmak kritikája.

Hogy e célból jó a fogalmak történetére visszamenni, az nemcsak általános okokból ered, hanem a pædagogiai alapfogalmak külön történeti helyzetének szemléléséből is. E fogalmak nagyobbára a modern élet talaján keletkeztek ugyan, de egyes fontos helyeken a régi gondolkodás maradványait találjuk, melyek a modern elemekkel kereszteződnek. Így pl. az «abstract» fogalom mai használatában gyakran kereszteződik egy speculatív fogalmazás a platonismus értelmében egy pszichologiai fogalmazással Locke és Wolff értelmében, a mi sokszoros bizonytalanság és zavar forrása, a mint a grammatika és logika nyelvhasználata is meg-hasonlott e ponton.

A «forma» (alak) fogalmában is küzdenek egymással régi és új elemek. Nem becsülhetnők oly nagyra a «formális» képzést, ha nem tulajdonítanánk a formának Platóval együtt belső erőt; de tudjuk azt is, hogy az újabb kutatók e fogalomnál rendesen a külső elrendezésre gondolnak, és hogy «formális» a modern életben gyakran csak annyit jelent, hogy külsőleges. Mennyi zavart, mennyi hiábavaló vitatkozást lehetne elkerülni, ha ilyen fogalom történeti fejlődését mindig világosan magunk előtt látnók! A pædagogiai alapfogalmak főműhelye azonban az újkor maga, még pedig különösen a neohumanismus korszaka, mely a múlt század közepe táján vette kezdetét és a német classikus kornak nagy költőiben és gondolkodóiban érte el tetőpontját. Ama kor volt az, mely e fogalmakat: szellem, műveltség, cultura, humanismus, fejlődés, szerves,

szemlélet, praktikus ész, jellem, személyiség stb., ha nem is szülte, de először juttatta teljes érvényre, mindezen fogalmakban nyilvánult a meggyőződés az ember méltóságáról és nagyságáról, az értelem hatalmáról minden emberi dologban, tehetségeink belső harmóniájáról, a természet és művészet barátságos viszonyáról, az egész világ belső életéről és mozgalmáról. Bizonyos egyetemes idealismus uralkodott ezekben, melynek erős optimistikus vonása van és a melynek művészi alapfelfogás sajátos színt ad. Menyynyire megváltozott mindez századunk folyamán! Az érzéki világ összehasonlíthatatlanul nagyobb jelentőségre jutott, emberi létünknek kötöttsége anyagi feltételekhez világosabban van előttünk és foglalkoztat bennünket, az analitikai gondolkodásmód a legkisebb elemek felkutatására törekszik, hogy belőlük lassú haladásban felépítsen valamennyi összefüggést; az emberek külső együttlétének nagyobb lett a fontossága, és a sociális kérdés erős előtérbe nyomulása ethikai problemaival átalakítja a nevelés céljait is. Mindez együttvéve erős eltolódásokat okoz egy kifejezett és öntudatos realismus irányában. De az idealismus sem maradt meg változatlanul a kor mozgalmainak közepette. A classikus korszak verőfényes derűltége eltűnt, óriási nagyságban állanak szemünk előtt a problémák; az emberi viszonyok baja és homálya, nyomása és értelmetlensége eltölti elménket és uralkodik hangulatunkon. Ily új állapot megfelelő eszméket, megfelelő fogalmakat követel. Tényleg azonban megmaradtak a régi fogalmak és az új csak beléjük tolódott, észrevétlenül nagyobb és nagyobb tért foglalt el, a nélkül hogy újabb felépítéséhez vagy csak világos számbavételéhez láttak volna. Ily állapot nagy zavarosság, bizonytalan ingadozás, sőt belső valótlanság veszélyével fenyegeti a munkát; *a paedagogiai alapfogalmak kritikai tárgyalása így kényszerítő szükségé válik.*»

w. j.